

IZLŪKOŠANAS DARBĪBU IETEKME UZ ŽURNĀLISTU INFORMĀCIJAS AVOTU AIZSARDZĪBU – EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS PRAKSE

INTELLIGENCE ACTIVITIES' IMPACT ON JOURNALISTS' INFORMATION SOURCE PROTECTION – CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Linda Bīriņa, *Mg. iur.*

Zvērināta advokāte

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

European Court of Human Rights (ECHR) has concluded that not only direct disclosure requests, but also judicial actions like interception of communications, surveillance or judicial search and seizure have a great impact on the right of journalists not to disclose their sources. Even in cases where such interests as national security, public safety or prevention of crime are at stake, interference with the journalists' rights can only be justified in exceptional situations. Within the first part of the article, the author provides an insight into basic principles and standards derived by ECHR with regard to scope and limits of the right to protection of journalists' information sources. The second part of the article contains analysis of two cases, where ECHR has evaluated impact of mass surveillance activities and related national legislation on journalists' information source protection.

Atslēgvārdi: vārda brīvība, žurnālistu avotu aizsardzība, izlūkošanas darbības

Keywords: freedom of expression, journalists' source protection, intelligence activities

Ievads

Brīva un netraucēta žurnālistika ir daļa no tiesībām uz vārda brīvību un pamatnosacījums sabiedrības tiesībām būt informētai par jautājumiem, kas to skar. Savukārt žurnālistu informācijas avotu aizsardzība veido pamatu žurnālistu darbam un brīvībai, tostarp mediju brīvībai.¹ Preses pieeja konfidencialai, bet sabiedrībai būtiskai informācijai ir iespējama tikai tad, ja žurnālisti var garantēt avotu konfidencialitāti un anonimitāti.² Ja ikvienā gadījumā tiesībsargājošās

¹ Council of Europe. Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information. Committee of Ministers. 701st meeting of the Ministers' Deputies. 8 March 2000.

² ECT 12.04.2012. spriedums lietā Martin and others v. France (iesnieguma Nr. 30002/08).

iestādes var prasīt žurnālistiem atklāt to informācijas avotus, tas atstāj “atturošu ietekmi” (angļu val. – *chilling effect*) uz avotu gatavību sniegt žurnālistiem konfidenciālu informāciju par sabiedriskas nozīmes jautājumiem, kā rezultātā cieš sabiedrības tiesības tikt pienācīgi informētai par tai būtiskiem jautājumiem.³

Vienlaikus nav šaubu par to, ka valsts drošības iestāžu virsmērķis ir valsts un sabiedriskās drošības aizsardzība, kuras interesēs nereti citām tiesībām ir jāatkāpjas. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) līdz šim ir izskatījusi aptuveni 17 lietas, kurās ir vērtēts tiesību uz žurnālistu informācijas avotu aizsardzību tvērums un robežas.⁴ Tāpat arī ECT ir skatījusi vairākas lietas, kurās vērtēta dažādu izlūkošanas darbību ietekme uz tiesībām uz privāto dzīvi.⁵ Taču tikai nesen ECT pirmo reizi ir konstatējusi Eiropas Cilvēktiesību konvencijas⁶ (turpmāk – Konvencija) 10. panta pārkāpumu izlūkošanas darbību jomā – pants paredz tiesības uz vārda brīvību, un no tā izriet arī tiesības uz žurnālistu informācijas avotu aizsardzību.

Šī raksta pirmajā daļā sniegts ieskats pamatprincipos, kurus atzinusi ECT par Konvencijas 10. panta piemērošanu un izpratni žurnālistu informācijas avotu aizsardzības kontekstā, jo īpaši par varas iestāžu īstenoto procesuālo darbību ietekmi uz informācijas avotu aizsardzību. Savukārt raksta otrajā daļā sīkāk analizētas divas ECT lietas, kurās ir vērtēta tieši izlūkošanas darbību un ar tām saistāmā regulējuma ietekme uz Konvencijas 10. pantā ietvertajām tiesībām uz žurnālistu informācijas avotu aizsardzību. Tā kā autore šajā rakstā neanalizē Latvijas normatīvo regulējumu, rakstā izmantotie termini nav lietoti tam atbilstoši.

1. ECT pamatprincipi žurnālistu informācijas avotu aizsardzībai

Konvencijas 10. pants uzliek dalībvalstīm pienākumu neiejaukties tiesību uz vārda brīvību īstenošanā, vienlaikus nosakot šo tiesību ierobežošanas mehānismu. Saskaņā ar Konvencijas 10. panta otro daļu iejaukšanās tiesību uz vārda brīvību īstenošanā ir attaisnojama tikai tad, ja tā, pirmkārt, ir noteikta ar likumu, otrkārt, ja ir pamatota ar kādu no Konvencijas 10. panta otrajā daļā minētajiem leģitīmajiem mērķiem, un, treškārt, ja šāda iejaukšanās ir nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā. Tiesību uz vārda brīvību saturs un robežas ir konkretizētas ECT praksē.

ECT savos spriedumos ir uzsvērusi vārda brīvības nozīmīgo lomu demokrātiskā sabiedrībā, atzīstot, ka tā “veido vienu no svarīgākajiem demokrātiskas sabiedrības pamatiem, vienu no pamatnosacījumiem tās progresam un katra cilvēka attīstībai”.⁷ ECT ir vairākkārt atzinusi preses īpašo “sargsuņa” lomu, nodrošinot sabiedrību ar informāciju par tai nozīmīgiem un aktuāliem jautājumiem. Tāpat arī ECT ir norādījusi, ka masu informācijas līdzekļu “galvenais uzdevums ir izplatīt informāciju un idejas par sabiedrību interesējošiem jautājumiem. Tas ir ne tikai preses uzdevums izplatīt šo informāciju un idejas: sabiedrībai ir arī tiesības to saņemt. Ja būtu citādi, prese nevarētu spēlēt savu tik svarīgo “sabiedrības sargsuņa

³ Kučs A., Bīriņa L. Žurnālistu avotu aizsardzība ECT praksē un lieta “Nagla pret Latviju”. Jurista Vārds, 27.08.2013., Nr. 35 (786), 7.–11. lpp.

⁴ European Court of Human Rights factsheet “Protection of journalistic sources”, February 2019. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Journalistic_sources_ENG.pdf [aplūkots 21.03.2019.].

⁵ European Court of Human Rights factsheet “Mass surveillance”, February 2019. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Mass_surveillance_ENG.pdf [aplūkots 21.03.2019.].

⁶ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950.

⁷ ECT 07.12.1976. spriedums lietā Handyside v. the United Kingdom (iesnieguma Nr. 5493/72), 49. punkts.

lomu”.⁸ Līdz ar to vārda un preses brīvībai ir fundamentāla nozīme demokrātiskas sabiedrības pastāvēšanā un indivīda pamattiesību īstenošanā.

Tiesības uz vārda brīvību skar ļoti plašu jomu, faktiski aizsargājot jebkuru izteiksmes formu neatkarīgi no satura. 1996. gadā ECT lietā “*Goodwin* pret Apvienoto Karalisti”⁹ pirmo reizi atzina, ka Konvencijas 10. panta tvērumā ietilpst arī žurnālistu tiesības uz savu informācijas avotu aizsardzību. ECT uzsvēra, ka žurnālistu avotu aizsardzība ir viens no pamatnosacījumiem preses brīvībai, jo bez šādas aizsardzības avoti var atturēties atbalstīt presi sabiedrības informēšanā par sabiedrībai nozīmīgiem jautājumiem. Rezultātā sabiedrības “sargsuņa” loma var tikt apdraudēta un preses iespējas sniegt precīzu un ticamu informāciju var tikt nelabvēlīgi iespaidotas.¹⁰ Apzinoties, kāda nozīme žurnālistu avotu aizsardzībai ir saistībā ar preses brīvību demokrātiskā sabiedrībā un ka avota izpaušana var izraisīt “atturošu ietekmi” uz šīs brīvības īstenošanu, ECT secināja, ka pieprasījums atklāt žurnālista informācijas avotu nav savienojams ar Konvencijas 10. pantu, ja vien to neattiecināto sevišķi svarīgas sabiedrības intereses.¹¹

Lai nostiprinātu un papildinātu tos principus, kas iekļauti ECT spriedumā lietā “*Goodwin* pret Apvienoto Karalisti”, Eiropas Padomes Ministru komiteja 2000. gadā pieņēma Rekomendāciju dalībvalstīm Nr. R (2000) 7 “Par žurnālistu tiesībām neatklāt informācijas avotus”¹² (turpmāk – Rekomendācija), kas nodrošina pamatu kopīgiem Eiropas minimāliem standartiem attiecībā uz žurnālistu tiesībām neizpaust savus avotus Konvencijas 10. panta izpratnē. Uz šīs Rekomendācijas principiem savos spriedumos regulāri atsaucas ECT, izskatot lietas, kas saistītas ar Konvencijas 10. panta interpretāciju un žurnālistu informācijas avotu aizsardzību.

Atbilstoši Rekomendācijai žurnālistam ir tiesības aizsargāt ne tikai informācijas avota identitāti, bet arī jebkādu citu informāciju, kas identificē avotu vai varētu novest pie avota identifikācijas, piemēram, informācijas iegūšanas procesa faktiskos apstākļus un informācijas saturu, ko avots ir sniedzis žurnālistam.¹³ Savukārt avota vai avotu identificējošas informācijas pieprasīšanu vai darbības, kas vērstas uz šādas informācijas iegūšanu, varētu veikt tikai ārkārtējos gadījumos, kad eksistē sevišķi svarīgas sabiedrības intereses un apstākļi ir ļoti nopietni un nozīmīgi.¹⁴ ECT ir plaši interpretējusi valsts institūciju darbības, kas iejaucas žurnālistu tiesībās neizpaust avotus, norādot, ka “atturošais efekts rodas jebkurā situācijā, kas rada priekšstatu par žurnālistu līdzdalību avota identifikācijā”.¹⁵

Nav šaubu par to, ka prasība atklāt žurnālista avota identitāti tieši ietekmē žurnālista tiesības uz avotu konfidencialitāti, kā tika apstiprināts lietā “*Goodwin* pret Apvienoto Karalisti”. Taču pat tad, ja netiek prasīts atklāt informācijas avotu, ir vairākas darbības, kas var novest pie identiska rezultāta. Līdz ar to ECT turpmākajos spriedumos, ievērojot arī Rekomendācijā ietvertos principus, ir atzinusi, ka tiesības uz avotu aizsardzību attiecas arī uz tādiem gadījumiem, kad dažādu

⁸ ECT 23.09.1994. spriedums lietā *Jersild v. Denmark* (iesnieguma Nr. 15890/89), 31. punkts.

⁹ ECT 27.03.1996. spriedums lietā *Goodwin v. the United Kingdom* (iesnieguma Nr. 17488/90).

¹⁰ Turpat, 39. punkts.

¹¹ Turpat.

¹² Council of Europe. Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information. Committee of Ministers. 701st meeting of the Ministers' Deputies. 8 March 2000.

¹³ *Ibid.*, Principle 1.

¹⁴ *Ibid.*, Principle 3.

¹⁵ ECT 15.12.2009. spriedums lietā *Financial Times Ltd and Others v. the United Kingdom* (iesnieguma Nr. 821/03), 70. punkts.

procesuālu darbību, piemēram, kratīšanas,¹⁶ novērošanas,¹⁷ datu nesēju vai dokumentu¹⁸ izņemšanas, korespondences pārtveršanas un kontroles,¹⁹ rezultātā tiek vai var tikt identificēts informācijas avots, vai arī šādas darbības var novest pie citu žurnālista informācijas avotu atklāšanas.²⁰ Vēl jo vairāk, ECT ir atzinusi, ka šādu procesuālo darbību veikšana ir pat vēl lielāks pārkāpums nekā tieša prasība atklāt informācijas avotu.²¹ Turklāt pat tad, ja tiesībsargājošo iestāžu veikto darbību mērķis nav noskaidrot informācijas avotu, visās procesa stadijās ir jārespektē žurnālistu tiesības uz avotu konfidencialitāti. Tādējādi iepriekš minētie priekšnoteikumi ir jāņem vērā, ne tikai izvērtējot un pieņemot lēmumu uzlikt par pienākumu atklāt informācijas avotu, bet arī veicot jebkādas procesuālās darbības.

Praksē visbiežāk avotu aizsardzības intereses tiek pretstatītas valsts drošības iestāžu veiktās izmeklēšanas interesēm, kad tiesībsargājošās iestādes uzlikt žurnālistam pienākumu atklāt informācijas avotu vai izsniegt konfidenciālus materiālus.²² Taču tas, ka informācijas pieprasīšana notiek, piemēram, kriminālprocesa ietvaros un var sekmēt lietas atklāšanu, pats par sevi nenozīmē, ka žurnālistam būs pienākums atklāt avotu. ECT ir arī norādījusi, ka žurnālistu tiesības neatklāt savus avotus nav atkarīgas no avotu rīcības prettiesiskuma vai tiesiskuma.²³ Turklāt žurnālistu tiesības aizsargāt informācijas avotu prevālē pat pār drošības iestāžu tiesībām zināt, kas žurnālistiem ir nopludinājis slepena rakstura informāciju.²⁴ Tāpat arī informācijas vērtība sabiedrībai vai sabiedrības ieinteresētības pakāpe šajā informācijā nav noteicošais faktors, aizsargājot žurnālistu tiesības neizpaust viņu avotus.²⁵ Līdz ar to žurnālisti nezaudē savas tiesības uz avotu aizsardzību pat tad, ja viņiem bijis zināms, ka informācijas avots, visticamāk, ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu, lai iegūtu klasificētu informāciju un/vai to atklātu žurnālistam, kā arī gadījumos, kad iegūtās informācijas vērtība neatbilst sabiedrības interešu kritērijiem.

Attiecīgi žurnālista komunikācija ar informācijas avotiem, izmantojot jebkādas saziņas līdzekļus, un šīs komunikācijas fakts un saturs ir pakļauti Konvencijas 10. panta aizsardzībai. Savukārt jebkuri ierobežojumi žurnālistu tiesībām neizpaust savus avotus ir pakļaujami visstingrākajai to nepieciešamības izvērtēšanai.²⁶ Piekļuve šai informācijai būtu pieļaujama vienīgi, ja vienlaikus pastāv visi šie apstākļi: likumīgā interese atklāt šādu informāciju ir būtiska, un tā konkrētā gadījumā ir svarīgāka nekā tiesības neizpaust avotu, piemēram, lai novērstu nopietnu noziegumu vai aizsargātu cilvēka dzīvību; svarīgās intereses nav iespējams īstenot

¹⁶ ECT 15.07.2003. spriedums lietā Ernst and Others v. Belgium (iesnieguma Nr. 33400/96).

¹⁷ ECT 22.11.2012. spriedums lietā Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B. V. and others v. the Netherlands (iesnieguma Nr. 39315/06).

¹⁸ ECT 16.07.2013. spriedums lietā Nagla v. Latvia (iesnieguma Nr. 73469/10).

¹⁹ ECT 13.09.2018. spriedums lietā Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom (iesnieguma Nr. 58170/13, 62322/14 un 24960/15).

²⁰ ECT 16.07.2013. spriedums lietā Nagla v. Latvia (iesnieguma Nr. 73469/10); ECT 13.09.2018. spriedums lietā Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom (iesnieguma Nr. 58170/13, 62322/14 un 24960/15).

²¹ ECT 25.02.2003. spriedums lietā Roemen and Schmit v. Luxembourg (iesnieguma Nr. 51772/99), 57. punkts; ECT 16.07.2013. spriedums lietā Nagla v. Latvia (iesnieguma Nr. 73469/10), 95. punkts.

²² Kučs A., Bīriņa L. 2013, 7.-11. lpp.

²³ ECT 27.11.2007. spriedums lietā Tillack v. Belgium (iesnieguma Nr. 20477/05), 65. punkts.

²⁴ Ibid.

²⁵ Council of Europe. Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information. Committee of Ministers. 701st meeting of the Ministers' Deputies. 8 March 2000., Explanatory Memorandum.

²⁶ ECT 15.07.2003. spriedums lietā Ernst and Others v. Belgium (iesnieguma Nr. 33400/96).

bez avota izpaušanas; ir izsmeltas visas alternatīvās iespējas un līdzekļi, lai citā veidā atklātu šo informāciju.²⁷

Turklāt, lai nodrošinātu Konvencijas 10. pantā ietvertu tiesību pienācīgu un efektīvu aizsardzību, gan žurnālistu, gan žurnālistu avotu, gan arī sabiedrības interesēs ir, ka pastāv precīzas un skaidras tiesību normas, kas atbilst ECT izvirzītajām prasībām un kritērijiem. Tādējādi nacionālajam regulējumam būtu jāsniedz pieejama, precīza un prognozējama aizsardzība.²⁸ Kā izriet no nākamajā nodaļā aplūkotā ECT sprieduma lietā “*Big Brother Watch un citi pret Apvienoto Karalisti*”,²⁹ nepietiekams nacionālais regulējums attiecībā uz žurnālistu avotu aizsardzību var būt par pamatu Konvencijas 10. panta pārkāpuma konstatēšanai.

2. ECT prakse izlūkošanas darbību atbilstībai Konvencijas 10. panta prasībām

ECT ir skatījusi virkni lietu, kurās vērtēta izlūkošanas darbību un uz tām attiecināmā regulējuma atbilstība Konvencijai, jo īpaši Konvencijas 8. pantam, kas paredz tiesības uz privātās dzīves, kā arī korespondences neaizskaramību.³⁰ Šajās lietās ECT ir vērtējusi jautājumus, kas saistīti ar komunikāciju pārtveršanu, komunikāciju datu ieguvu, personu izsekošanu pēc GPS datiem, sarunu ierakstīšanu un citām izlūkošanas darbībām. Taču līdz šim tikai divās lietās ir tikusi vērtēta izlūkošanas darbību un uz to attiecināmā regulējuma ietekme uz Konvencijas 10. pantā ietvertajām tiesībām uz žurnālistu informācijas avotu aizsardzību.

2.1. ECT lieta “*Weber un Saravia pret Vāciju*”

Lietā “*Weber un Saravia pret Vāciju*”³¹ tika vērtēta telekomunikāciju stratēģiskā uzraudzība, kuras mērķis bija identificēt tādus nopietnus draudus Vācijas drošībai kā, piemēram, terorisms un bruņots uzbrukums. Kaut arī ECT konstatēja, ka celtie iebildumi attiecībā uz Konvencijas 10. panta pārkāpumu ir acīmredzami nepamatoti un iesniegtais pieteikums ir nepieņemams, spriedumā ietvertas atsevišķas vērtīgas atziņas saistībā ar tiesību uz žurnālistu avotu aizsardzību robežām. Analizējot, vai iejaukšanās bija nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā, ECT vērtēja stratēģiskās uzraudzības mērķi un paredzētos drošības pasākumus.

ECT secināja, ka stratēģiskās uzraudzības mērķis bija novērst noziedzīgus nodarījumus, nevis kontrolēt žurnālistus. Turklāt, tikai pārbaudot pārtvertos telekomunikāciju datus, varas iestādes var uzzināt, vai kontrolei bija paļauta arī žurnālistu komunikācija. Attiecīgi ECT secināja, ka uzraudzības līdzekļu mērķis nebija atklāt žurnālistu informācijas avotus, līdz ar to iejaukšanās vārda brīvībā konkrētajā situācijā nevar tikt uzskatīta par sevišķi nopietnu.³²

Kaut arī ECT atzina, ka nacionālās tiesību normas nesatur speciālas garantijas preses brīvības un tieši žurnālistu informācijas avotu aizsardzībai, tā vienlaikus secināja, ka strīdus regulējums ietver vairākus drošības pasākumus, kas nodrošina,

²⁷ Council of Europe. Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information. Committee of Ministers. 701st meeting of the Ministers' Deputies. 8 March 2000, Principle 3.

²⁸ Ibid., Principle 1 and Explanatory Memorandum.

²⁹ ECT 13.09.2018. spriedums lietā *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom* (iesnieguma Nr. 58170/13, 62322/14 un 24960/15).

³⁰ European Court of Human Rights factsheet “Mass surveillance”, February 2019. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Mass_surveillance_ENG.pdf [aplūkots 21.03.2019.].

³¹ ECT 29.06.2006. spriedums lietā *Weber and Saravia v. Germany* (iesnieguma Nr. 54934/00).

³² Ibid., 151. punkts.

ka iejaukšanās preses brīvībā nepārkāpj robežas, kuras ir nepieciešamas, lai sasniegtu izvirzītos leģitimos mērķus, un ka tieši tie drošības pasākumi, kas paredzēti, lai iegūtie dati tiktu izmantoti tikai konkrētu nopietnu noziegumu novēršanai, ir jāuzskata par pietiekamiem un efektīviem arī attiecībā uz to, lai žurnālistu avotu atklāšana būtu ierobežota līdz neizbēgamam minimumam. Tādējādi ECT konstatēja, ka ir sniegti būtiski un pietiekami iemesli, lai attaisnotu iejaukšanos izteiksmes brīvībā, kā rezultātā nacionālās drošības un noziegumu novēršanas intereses konkrētajā situācijā prevalē pār tiesībām uz vārda brīvību.³³

2.2. ECT lieta “*Big Brother Watch* un citi pret Apvienoto Karalisti”

Pirmā un pagaidām vienīgā lieta, kurā ECT ir konstatējusi tiesību uz žurnālistu informācijas avotu aizsardzību pārkāpumu izlūkošanas darbību jomā, ir “*Big Brother Watch* un citi pret Apvienoto Karalisti”. Šīs lietas pirmsākumi meklējami pirms vairākiem gadiem, kad bijušais ASV Centrālās izlūkošanas pārvaldes darbinieks un ASV valdības sadarbības partneris Edvards Snoudens (*Edward Snowden*) 2013. gadā laikrakstiem *The Guardian* un *The Washington Post* nodeva īpaši slepenu Nacionālās drošības aģentūras informāciju par ASV, Lielbritānijas un vēl dažu valstu izlūkdienestu izmantotajām datu iegūšanas programmām, tostarp masveida telefonсарunu noklausīšanos un personu izsekošanu internetā, analizējot videomateriālus, fotogrāfijas un e-pastus.³⁴

Šajā lietā bez *Big Brother Watch* pieteicēju vidū ir arī vairākas citas cilvēktiesību un žurnālistu asociācijas, piemēram, *Amnesty International Limited*, *Privacy International*, *Bureau of Investigative Journalism*, kā arī bijusī *The Guardian* žurnāliste. Pieteicēji uzskatīja, ka Snoudena atklāto izlūkošanas darbību rezultātā, visdrīzāk, arī viņu komunikācija un/vai komunikāciju dati ir pārtverti, līdz ar to ir pārkāptas viņu tiesības uz privāto dzīvi. Savukārt daļa pieteicēju vēl papildus izvirzīja iebildumus pret pārkāpumiem, kas saistīti ar žurnālistu informācijas avotu aizsardzību. ECT konstatēja gan Konvencijas 8., gan 10. panta pārkāpumu, taču autore atsevišķi aplūkos tikai tos argumentus un secinājumus, kas ir būtiski Konvencijas 10. panta kontekstā attiecībā uz žurnālistu informācijas avotu aizsardzību.

Sprīdumā analizēti trīs digitālās novērošanas aspekti, to regulējums un ietekme uz žurnālistu tiesībām: izlūkošanas informācijas kopīgošana ar ārvalstu valdībām (angļu val. – *intelligence sharing with foreign governments*), komunikāciju datu ieguve no komunikāciju pakalpojumu nodrošinātājiem (angļu val. – *obtaining communications data from communications service providers*) un masveida komunikāciju pārtveršana (angļu val. – *bulk interception*).

Pieteicēji vērsa uzmanību uz to, ka Konvencijas 10. pants izvirza papildu prasības gadījumos, kad iejaukšanās var radīt būtisku risku atklāt žurnālistu avotus vai konfidencialus materiālus. Atsaucoties uz secinājumiem, kas izriet no ECT spriedumiem lietās “*Sanoma Uitgevers B. V. pret Nīderlandi*”³⁵ un “*Goodwin* pret Apvienoto Karalisti”, pieteicēji argumentēja, ka novērošanas līdzekļu izmantošanai, ar kuru palīdzību konkrētajā gadījumā tiek radīts nopietns risks žurnālistu avotu konfidencialitātei, ir jābūt pamatotai ar sevišķi svarīgām sabiedrības interesēm, turklāt tikai pamatojoties uz tiesas vai citas neatkarīgas institūcijas lēmumu.³⁶

³³ ECT 29.06.2006. spriedums lietā Weber and Saravia v. Germany (iesnieguma Nr. 54934/00), 152. punkts.

³⁴ Wikipedia. Pieejams: https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Snowden; https://lv.wikipedia.org/wiki/Edvards_Snoudens [aplūkots 21.03.2019.].

³⁵ ECT 14.09.2010. spriedums lietā Sanoma Uitgevers B. V. v. the Netherlands, (iesnieguma Nr. 38224/03).

³⁶ ECT 13.09.2018. spriedums lietā Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom (iesnieguma Nr. 58170/13, 62322/14 un 24960/15), 477.–480. punkts.

Savukārt valdības pārstāvji, atsaucoties uz ECT spriedumu lietā “Weber un Saravia pret Vāciju”, norādīja, ka ECT ir noteikusi būtisku atšķirību starp komunikāciju stratēģisko uzraudzību un tādiem datiem, kas netīši var atklāt žurnālistu aizsargātus materiālus. Tāpat arī valdība norādīja, ka tiesas lēmums ir paredzēts gadījumos, kad izlūkošanas darbību mērķis ir žurnālistu avotu atklāšana. Līdz ar to būtu jānošķir mērķtiecīgas darbības, lai atklātu žurnālistu avotus, no darbībām, kuru rezultātā šāda informācija var tikt netīši atklāta.³⁷

Attiecībā uz izlūkošanas informācijas kopīgošanu ar ārvalstu valdībām ECT secināja, ka nav saskatāms Konvencijas 10. panta pārkāpums, jo pieteicēji nav izsmēluši nacionālos tiesiskās aizsardzības līdzekļus, un tieši attiecīgie iebildumi iepriekš netika celti Apvienotās Karalistes izmeklēšanas pilnvaru tribunālā. Tā kā nacionālajā procesā nebija izvirzīti argumenti par Konvencijas 10. panta pārkāpumu, ECT pēc būtības nevērtēja šo darbību atbilstību žurnālistu tiesībām uz informācijas avotu aizsardzību.³⁸

Attiecībā uz komunikāciju datu ieguvu no komunikāciju pakalpojumu nodrošinātājiem ECT secināja, ka iejaukšanās nav notikusi saskaņā ar likumu. Spriedumā konstatēts, ka piemērojamās tiesību normas paredz žurnālistu informācijas avotu aizsardzību vienīgi gadījumos, kad izlūkošanas darbību mērķis ir identificēt avotu, taču aizsardzība nav paredzēta visām situācijām, kad tiek pieprasīti žurnālistu komunikāciju dati, vai gadījumos, kad šāda netieša iejaukšanās ir iespējama.³⁹ Tāpat arī ECT ņēma vērā, ka nepastāv speciāli noteikumi, kas atļautu pieeju žurnālistu komunikāciju datiem tikai nopietnu noziegumu apkarošanas mērķim. Ņemot vērā minēto, ECT konstatēja, ka piemērojamajās tiesību normās šāda iejaukšanās nebija paredzēta, kā rezultātā ir noticis Konvencijas 10. panta pārkāpums.⁴⁰

Savukārt attiecībā uz masveida komunikāciju pārtveršanu ECT atzina, ka ir notikusi iejaukšanās pieteicēju kā žurnālistu tiesībās uz Konvencijas 10. pantā nostiprināto izteiksmes brīvību, ka iejaukšanās ir notikusi saskaņā ar likumu un ka tai ir leģitīms mērķis – valsts drošības aizsardzība, teritoriālā vienotība un sabiedriskā drošība, nekārtību un noziegumu novēršana.⁴¹

Vērtējot iejaukšanās nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā, ECT atkārtoja jau iepriekš lietā “Weber un Saravia pret Vāciju” nostiprināto atziņu, ka, ievērojot žurnālistu avotu aizsardzības nozīmīgo lomu preses brīvības nodrošināšanā demokrātiskā sabiedrībā, iejaukšanās nav savienojama ar Konvencijas 10. panta prasībām, ja vien tā nav pamatota ar sevišķi svarīgām sabiedrības interesēm.⁴² Vienlaikus ECT atzina, ka komunikācijas pārtveršana pati par sevi nav uzskatāma par sevišķi nopietnu iejaukšanos izteiksmes brīvībā. ECT ņēma vērā, ka novērošanas pasākumu mērķis nav kontrolēt žurnālistus vai atklāt to avotus, jo to, vai ir pārtverta žurnālistu komunikācija, var uzzināt, tikai izvērtējot konkrēto komunikāciju.⁴³ Tai pašā laikā spriedumā konstatēts, ka komunikācijas izvērtēšanas stadijā nepieciešamas pietiekamas drošības garantijas pret patvaļību un ļaunprātīgas izmantošanas risku gadījumos, kad komunikācija apzināti tiek izvēlēta izvērtēšanai, kā arī

³⁷ ECT 13.09.2018. spriedums lietā Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom (iesnieguma Nr. 58170/13, 62322/14 un 24960/15), 481.–483. punkts.

³⁸ Ibid., 471.–473. punkts.

³⁹ Ibid., 499. punkts.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid., 490.–491. punkts.

⁴² Ibid., 492. punkts.

⁴³ Ibid.

komunikācijas konfidencialitātes aizsardzībai, kad tā tieši vai netieši tiek izvēlēta izvērtēšanai.⁴⁴ Pretējā gadījumā iejaukšanās nevar tikt attaisnota ar sevišķi svarīgām sabiedrības interesēm. Kaut arī nacionālais regulējums paredzēja drošības pasākumus saistībā ar konfidenciālu materiālu glabāšanu un izmantošanu gadījumos, kad tādi tika identificēti,⁴⁵ ECT secināja, ka tie nav pietiekami attiecībā uz masveida komunikāciju pārtveršanas procesu. Šāds secinājums tika izdarīts, pamatojoties uz to, ka nav tiesību normu, kas vai nu ierobežotu izlūkdienestu iespējas meklēt konfidenciālus žurnālistu materiālus, piemēram, izmantojot žurnālista e-pasta adresi kā atlases kritēriju, vai arī uzliktu par pienākumu analītiķiem, izvēloties komunikāciju, kas tiks izvērtēta, rūpīgi apsvērt, vai šādi materiāli ir vai var tikt iekļauti izvērtējumā. Tādējādi, nepastāvot šādām prasībām, analītiķi var bez ierobežojumiem meklēt un izvērtēt gan pārtverto komunikāciju saturu, gan ar to saistīto komunikāciju.⁴⁶ Pie šādiem apstākļiem ECT atzina, ka ir noticis Konvencijas 10. panta pārkāpums.⁴⁷

ECT šajā lietā atgādināja, ka žurnālistu informācijas avotu aizsardzība ir viens no pamatiem vārda brīvībai, bez kuras masu informācijas līdzekļu nozīmīgā loma demokrātiskā sabiedrībā var tikt mazināta. Iejaukšanās šajās tiesībās ir attaisnojama tikai ārkārtas gadījumos un tikai pastāvot atbilstošiem drošības pasākumiem. Kaut arī spriedums nav stājies spēkā, jo tas 2019. gada 4. februārī tika nodots izskatīšanai ECT Lielajā palātā, tajā ietvertās atziņas un secinājumi ir būtiski, domājot par žurnālistu tiesībām uz informācijas avotu aizsardzību.

Kopsavilkums

1. Kā jau vairākkārt ECT savos spriedumos ir nostiprinājusī, tiesības uz žurnālistu informācijas avotu aizsardzību attiecas ne tikai uz gadījumiem, kad žurnālistam tiek prasīts atklāt avotu identitāti, bet arī uz daudzām citām procesuālām darbībām, kuru rezultāts var novest pie avota identifikācijas. Līdz ar to žurnālista komunikācija, izmantojot jebkādus saziņas līdzekļus, ir īpaši aizsargājama pat situācijās, kas skar valsts un sabiedriskās drošības intereses.
2. Lietās “Weber un Saravia pret Vāciju” un “Big Brother Watch un citi pret Apvienoto Karalisti” ECT ir iezīmējusi tendences saistībā ar izlūkošanas darbību ietekmi uz žurnālistu avotu aizsardzību. Attiecīgi Konvencijas dalībvalstīm ir iespējams izdarīt secinājumus par to, kādi būtu nepieciešamie minimālie standarti izlūkošanas darbību regulējumam, lai izvairītos no iespējamu līdzīgu pārkāpumu konstatēšanas nākotnē. Izskatīšanu aizvien gaida vairākas lietas pret Franciju,⁴⁸ kas saistītas ar Francijas izlūkošanas darbību regulējumu, un tieši elektroniskās novērošanas līdzekļu atbilstību Konvencijas 8. un 10. panta prasībām. Līdz ar to sagaidāms, ka gan šīs lietas, gan arī jo īpaši ECT Lielās palātas spriedums lietā “Big Brother Watch un citi pret Apvienoto Karalisti” dos būtisku pienesumu izlūkošanas darbību mijiedarbībai ar žurnālistu avotu aizsardzību.

⁴⁴ ECT 13.09.2018. spriedums lietā Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom (iesnieguma Nr. 58170/13, 62322/14 un 24960/15), 492. punkts.

⁴⁵ Ibid., 494. punkts.

⁴⁶ Ibid., 493. punkts.

⁴⁷ Ibid., 495. punkts.

⁴⁸ ECT lieta Association confraternelle de la presse judiciaire v. France and 11 other applications (iesnieguma Nr. 49526/15, 49615/15, 49616/15, 49617/15, 49618/15, 49619/15, 49620/15, 49621/15, 55058/15, 55061/15, 59602/15, 59621/15); Follorou v. France (iesnieguma Nr. 30635/17) un Johannes v. France (iesnieguma Nr. 30636/17).